

Ilmus järjekordne udmurdi rahvalaulude väljaanne

Irina Ptšelovodova & Nikolai Anisimov. *Lymshor pal udmurtʹeslen kyrʹan gurʹessy / Pesni iuzhnykh udmurtov / Songs of southern Udmurts*. Iževsk – Tartu, 2015. 374 lk.

Alates 1990. aastatest on udmurdi etnomusikoloogid teinud tõsist tööd udmurdi muusikalise folkloori publitseerimisel. See on põhinenud seni kogutud materjalil, samas on kogu aeg edasi käinud ka välitööd. Endiselt on Udmurdimaal ja diasporaades alles folkloorne žanriline mitmekesisus, seda ka laulu ja muu rahvamuusika vallas, samas pole kaasajal traditsioonilise kultuuri pikem allespüsimine mingilgi moel garanteeritud. Iseäranis laulmise puhul võib massimeedia mõju olla kiire ja laastav – uued muusikalise eneseväljenduse viisid ja registrid pressivad ennast eri meediatest peale ning nii võib põlvkonnavaheetus kaasa tuua kultuurivahetuse, mida ei päästa ka laulurepertuaari reprodutseerimine selleks ellukutsutud laulukollektiivide poolt festivalidel ja muudel lavadel.

Käesolev väljaanne on “Udmurdi folkloori” sarjas neljas. Üldse on varem ilmunud lõuna- ja kesk-udmurdi (1992, 1999, 2014), põhja-udmurdi (1996) ning Vjatka-taguste udmurtide (1995, 2004) laulude väljaandeid. Eraldi on ilmunud udmurdi ringmängu- ja tantsulaulud (1999). Antud kogumiku autorite osalusel on 2011. aastal ilmunud Kijassa rajooni lauluviiside kogumik *Tigörmeni viise*. Selle Lõuna-Udmurtia rajooni materjalidel põhineb ka praegune kogumik, mis sisaldab nimelt tavandivälisest laulurepertuaari. Kogumik sisaldab kokku 137 laulu ning lisaks tekstidele originaalkeeles ka nende vene- ja inglisekeelseid tõlkeid. Suur osa materjali on kogutud välitöödel aastatel 2009–2013, kuid publitseeritud on ka muid salvestusi. Head on kogumiku sissejuhatused vene, inglise ja eesti keeles, tutvustades piirkonda, publitseeritud allžanre ja väljaandmisprintsipi. Kindlasti oleks kogumik väärinud ka udmurdikeelset sissejuhatust ja seda esikohal. Reaalused kommentaarid (suuremas osas), fotode allkirjad, samuti kogumiku lõpus olevad andmed esitajate ja kogujate kohta on küll vaid vene keeles. Väljaande keelepoliitika võinuks olla selles osas natuke järjepidevam.

Käesolev väljaanne on “Udmurdi folkloori” sarjas neljas. Üldse on varem ilmunud lõuna- ja kesk-udmurdi (1992, 1999, 2014), põhja-udmurdi (1996) ning Vjatka-taguste udmurtide (1995, 2004) laulude väljaandeid. Eraldi on ilmunud udmurdi ringmängu- ja tantsulaulud (1999). Antud kogumiku autorite osalusel on 2011. aastal ilmunud Kijassa rajooni lauluviiside kogumik *Tigörmeni viise*. Selle Lõuna-Udmurtia rajooni materjalidel põhineb ka praegune kogumik, mis sisaldab nimelt tavandivälisest laulurepertuaari. Kogumik sisaldab kokku 137 laulu ning lisaks tekstidele originaalkeeles ka nende vene- ja inglisekeelseid tõlkeid. Suur osa materjali on kogutud välitöödel aastatel 2009–2013, kuid publitseeritud on ka muid salvestusi. Head on kogumiku sissejuhatused vene, inglise ja eesti keeles, tutvustades piirkonda, publitseeritud allžanre ja väljaandmisprintsipi. Kindlasti oleks kogumik väärinud ka udmurdikeelset sissejuhatust ja seda esikohal. Reaalused kommentaarid (suuremas osas), fotode allkirjad, samuti kogumiku lõpus olevad andmed esitajate ja kogujate kohta on küll vaid vene keeles. Väljaande keelepoliitika võinuks olla selles osas natuke järjepidevam.

On vist tavaline, et traditsioonilisema folkloori uurimisel ja publitseerimisel satub eelispositsiooni kalendaarse ja inimese elutsükli kombestikuga otsesemalt seotud repertuaar. Just kollektiivselt enam kristalliseerunud kombestikuline pool – nagu see kogukondlike pühade ja rituaalide puhul on – loob justkui argumenti selle juurde kuuluva folkloori eeldatavalt suuremast traditsioonilisusest. Enam individuaalsemal või ka meeelahutuslikumal folklooril juures olev *juhu*-komponent ei ole sellele just väärtust lisanud. Seda tänuväärsem on asjaolu, et antud väljaanne on pühendatud just tavandivälisele laulurepertuaarile. Nii saab paremat aimu, mida on inimesed laulnud (või laulavad siiani) pühadevälisel ajal, mis moodustab elust ju suurema osa.

Aines pärineb piirkonna kuuest külast (nende järgi on laulud ka väljaandes järjestatud), mis kuuluvad erinevatesse sugukondlikesse *voršudi*-rühmadesse. Ilmsesti

loob see erinevat traditsioonitausta, mida autorid sissejuhatuses ka möönavad, ehkki tavandivälises repertuaaris võib seda vähem märgata. Siiski on just konteksti pool see, mille pealt väljaandmisel kunagi kokku hoida ei tuleks. Tänapäeva etnomusikoloogia ei koosne enam ammu rahvaviiside ja sõnade talletamisest.

Sissejuhatuse annab vihjeid ühe või teise žanri või esituse kontekstuaalsele taustale, seisnegu see siis kas isikupärase esituslaadis, mõnes situatiivses detailis või laulja eluloolises seigas. Kogumik oleks ka muusikaväliselt palju rikkam ja huvitavam, kui publitseeritud lauludele oleks olnud lisatud asjakohaseid intervjuukatkeid, uurijate tähelepanekuid või näiteks esituse visuaalselt rikastav materjal. Kaasasolev audioplaad seda puudujääki otseselt ei korva. Rikkalikum kontekstuaalne materjal, mida välitöödel kahtlemata kogunes, oleks raamatust teinud ka antropoloogilise dokumendi. Jääb silma, et päris paljud laulud (sh ka üksikisikuga seotud nimelisi laule) on salvestatud lauluansamblitelt, vahest siis juba sekundaartraditsioonis olevatena. Oleks olnud huvitav teada kohalike ansamblite olemuse ja rolli kohta traditsiooni kandmisel tänapäeval jms. Loodetavasti saab neid märkusi arvestada edaspidises publitseerimis- ja kogumistegevuses.

Kogumikus avaldatud laulud on sissejuhatustes olevas tutvustuses jagatud viide rühma, kusjuures arvesse on võetud ka rahvapärast eemilist liigitust. Nimetagem need viis:

- lüürilised laulud;
- tšastuškad, tantsulaulud;
- mängulaulud;
- narrimislaulud;
- laenatud (tatari, vene, mari) laulud.

Sissejuhatuses on neid liike (ja alaliike) lähemalt iseloomustatud, hiljem saab liike ära tunda ennekõike pealkirjade järgi, mõnel juhul kohati aimamisi. Just lüürilised laulud sisaldavad siinkirjutaja silmis tavandivälise laulmise kõige huvitavamaid funktsioone ja jooni, mis on seotud laulu tähendusega üksikisiku elus või seoses tema personaalse identiteediga. Need laulud on sageli seotud isiklike raskete üleelamistega. Niiviisi on nad funktsioonilt lähedased juhuitkudele, kuid tegemist on antud juhul siiski lauludega. Selle alaliigi väljatoomine võib oluline olla ka võrdlevas perspektiivis – tänapäeval saame paljuski vaid oletada, milline võis olla näiteks mitmete eesti (nii uemate kui vanemate) rahvalaulude esitusfunktsioon, seda just personaalsest lähtekohast.

Teine huvitav alaliik, mis kogumikus esindatud on, ja mille hulk ei ole väike, on nn nimelised laulud. Neil juhtudel on mingi laul omandanud tiheda seose esitajaga, muutunud n-ö tema omandiks. Juba varem olemas olnud laulu on niiviisi võinud si-gineda isikupärase esituse jooned, samas on muudel inimestel olnud keelatud nende laulude laulmine “omaniku” juuresolekul. Kuigi tegemist ei ole sama nähtusega, võib siin paralleele tõmmata põhjarahvaste isikulauludega. Kuid ka Eestis, eriti Setumaal on laulikuid tuntud neile ainuomase repertuaari järgi. Nimeliste laulude seas võib leida ka naaberrahvastelt laenatud materjali.

Omaette alaliigi moodustavad paikkondliku identiteediga seotud laulud, need, mille järgi üht või teist asulat tuntakse. Tavandivälise polüfunktsionaalse folkloorina võivad need Kijassa udmurtidel kõlada erinevates situatsioonides, ennekõike küll kogukondlikel sündmustel.

Kogumikus esindatud tšastuškad ja tantsulaulud on ootuspäraselt seotud rahvantsuga. Kui tšastuškad on viisidega seotud vabalt, siis igal tantsu(laulu)l on kindel viis, viidates kas tantsu levikukohale või koreograafiale. Mängulaule on autorite sõnul antud piirkonnas muudega võrreldes vähem. Küll on aga Kijassa udmurtide lauluvaras silmapaistval kohal narrimislaulud, mis sageli kõlavad mõne tantsu- või mängulaulu viisil. Tegemist on aga eraldi oleva, situatiivse ja improvisatsioonilise žanriga.

Tänuväärne on, et kogumistöös ja avaldamisel on tähelepanu pööratud multietnilistele suhetele, nende avaldumisele laulurepertuaaris. Kijassa rajooni näol on tegemist etnilistel piiridel asuva alaga, nii on ka ootuspärased siirded nii vene, tatari ja mari traditsioonidest. Laenamine on olnud üks viis repertuaari rikastamiseks, kusjuures laenatud on nii meloodiaid kui sõnu, viimaseid siis tõlkides. Väidetavalt on udmurtide keeleoskus varem olnud ka mitmekesisem.

Vaadeldavad tavandivälised laulud on enamasti stroofilised. Harilikult on tegemist nelikvärsiga, harvemini on salmis kaks värsirida. Värssides tuleb ette lisasilpe, loomulikult on laulude poetikale omased iseloomulikud poetilised võtted: topeltvormilised sõnapaarid, epiteedid, eri liiki parallelism. Laadilt põhinevad laulud anhemitoonilistel ja hemitoonilistel heliridadel. Tatari muusikakultuuri läheduse tõttu on esimene neist ülekaalus, uuemas repertuaaris esineb mõnevõrra ka vene intonatsioone. Kui laule esitatakse koos ansamblina, laulab esimese salmi alguse eeslaulja – teistest parem laulja või viisi ja sõnade oskaja.

Kogumik on üles ehitatud eri külade repertuaari järgi, nii võib samast laulust leida kogumikus eri variante, mis aitab kaasa variaabluse jälgimisele ning rikastab üldist ettekujutust. Üldjuhul on noodistatud üks salm. Tekstide transkribeerimisel on püütud säilitada murdelist omapära, seega pole kinni hoitud udmurdi kirjakeele normidest. Esitajate kohta käiv ja kogumisinfo on, nagu öeldud, väljaande lõpus venekeelsena. Aga ehk oleks saanud seegi asuda juba laulude enda juures, et liigset lappamist vähendada.

Kõigele vaatamata tuleb kiita laulude kogumisel osalenud udmurdi etnomusikoloogide tööd ja kogumiku autoreid. Publikatsioon on alati palju enam kui vaid arhiivi või erakogudesse jääv materjal, seda nii uurimistegevuseks kui ka laulurõõmuks. Käesolev kogumik on ilmunud hõimurahvaste programmi toetusel. On hea, et Eesti riik on taas saanud kaasa aidata meie idapoolsete hõimlaste kultuuri talletamisele, säilimisele ja uurimisele.

Madis Arukask